



HZ. PEYGAMBER SAMİMÎ ve BİLGE REHBER



عَنِ أَبِي مُوسَى قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، إِذَا بَعَثَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي
بَعْضِ أَمْرِهِ قَالَ: ”بَشِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا، وَيَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا.“

Ebû Musa (el-Eş'arî) şöyle demiştir:

“Resûlullah (sav), bazı emirlerini yerine getirmesi için ashâbından birini görevli olarak yolladığı zaman, ‘Müjdeleyin, nefret ettirmeyin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın!’ buyururdu.”

(M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6)



عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: ... سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
”مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلِبِسَانِهِ،
فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ.“



عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
”وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوَنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ
يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُوهُ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَكُمْ.“



عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
”الَّذِينَ النَّصِيحَةُ“ قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: ”لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلَائِمَّةِ
الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ.“



عَنْ أَبِي وائِلٍ قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُذَكِّرُ النَّاسَ فِي كُلِّ حَمِيسٍ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا
أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، لَوَدِدْتُ أَنَّكَ ذَكَرْتَنَا كُلَّ يَوْمٍ، قَالَ: أَمَا إِنَّهُ يَمْنَعُنِي مِنْ ذَلِكَ أَنِّي
أَكْرَهُ أَنْ أُمَّلِكُمْ، وَإِنِّي أَتَخَوُّلُكُمْ بِالْمَوْعِظَةِ كَمَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَتَخَوُّلُنَا بِهَا مَخَافَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا.



Ebû Saîd el-Hudrî'nin işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
“Bir kötülük gören kişi eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin.

Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Bunu da yapamazsa kalbi ile o kötülüğe tavır koysun (ondan nefret etsin) ki bu da iman eden kişinin yapması gereken asgarî şeydir.”

(D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242)



Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülükten sakındırırsınız ya da (bunu yapmamanız hâlinde) Allah size bir ceza gönderir de O'na dua edersiniz ama O, duanızı kabul etmez.”

(T2169 Tirmizî, Fiten, 9)



Temîm ed-Dârî anlatıyor: “Peygamber (sav), ‘Din samimiyettir.’ dedi. Biz, ‘Kime karşı?’ diye sorduk. O da, ‘Allah'a, Kitabı'na, Resûlü'ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara.’ buyurdu.”

(M196 Müslim, İmân, 95)



Ebû Vâil anlatıyor: “Abdullah b. Mes'ûd her perşembe insanlara vaaz ederdi. Bir şahıs, ‘Ey Ebû Abdurrahman! Senin bize her gün vaaz etmeni çok isterim.’ deyince, İbn Mes'ûd ona şöyle cevap verdi: ‘Beni bundan alıkoyan şey, sizi bıktırmak istemeyişimdir. Peygamber'in (sav), bize bıkkınlık vereceği endişesiyle, bizim durumumuza uygun günleri kolladığı gibi ben de vaaz vermede size uygun günleri kolluyorum.”

(B70 Buhârî, İlim, 12)



Y

eni Müslüman olduğu için namazda konuşulmaması gerektiğini bilmeyen Muâviye b. Hakem es-Sülemî, bir gün cemaatle namaz kılındığı sırada aksıran birisine, “Yerhamükâllâh.” (Allah, sana rahmet eylesin!) deyiverir. Bu yersiz konuşmasından ötürü herkes ona sert sert bakar. Muâviye, “Eyvah mahvoldum! Ne bakıyorsunuz yahu, ben ne yaptım?” deyince bu defa namaz kılanlar, onu susturmak için elleriyle uyluklarına vurmaya başlarlar. Muâviye, oradakilerin kendisini susturmak istediklerini anlayınca susar ve bu işin sonunu beklemeye başlar. Muâviye hadisenin devamını şöyle anlatır: “Anam, babam Resûlullah’a feda olsun! Ne ondan önce ne de sonra Peygamber (sav) kadar güzel öğreten bir öğretmen gördüm. Vallahi beni ne azarladı ne dövdü ne de sövdü. Namaz bitince sadece şunları söyledi: *“Bu namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur’an okumaktır.”*¹

Hız. Peygamber, vaaz ve irşad çalışmalarında insanlarla olan ilişkisini kolaylık, hoşgörü, merhamet, nezaket, zarafet ve yumuşaklık anlayışı üzerine kurmuştu. Çünkü Allah Resûlü kesin olarak biliyordu ki yumuşak davranma (rifk, hilm), bulunduğu her şeyi güzelleştirir, çıkarıldığı yer ise muhakkak çirkinleşirdi.² “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.”³ âyeti, Peygamber zarafetinin ve nezaketinin en açık delilidir. Bir rivayette de Sevgili Peygamberimizin Kitâb-ı Mukaddes’teki vasfı, “Şüphesiz o, kaba ve katı kalpli değildir. Çarşı pazarlarda bağırıp çağırmaz. Kötülüğe kötülükle muamele etmez. Bilakis af ve güzellikle muamele eder.” şeklinde anlatılmaktaydı.⁴ Bir defasında yeni Müslüman olmuş, fakat henüz İslâm ahlâk ve âdabını iyice öğrenemediği için medenileşmemiş bir kişi, bugünkü gibi halı ve kilim serili olmayan mescitte küçük abdestini bozmuştu. Orada bulunanlar o kişiyi yaka paça dışarı atmak üzereyken Resûlullah müdahale edip engelleyerek, “Onu bırakın da küçük abdestini bozduğu yere bir kova su döküverin!” diye tembihledi ve orada bulunanlara, “Siz ancak kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz.” buyurdu.⁵

Rahmet Elçisi, vaaz ve irşad görevinde takip ettiği üslubunu, “Allah beni zorlayayım ve hata arayayım diye göndermedi. Bilakis öğreteyim ve kolay-

¹ M1199 Müslim, Mesâcid, 33; D930 Ebû Dâvûd, Salât, 166, 167.

² HM25451 İbn Hanbel, VI, 124; EM469 Buhârî, el-Edebü’l-müfred, 166.

³ Âl-i İmrân, 3/159.

⁴ B2125 Buhârî, Büyü’, 50.

⁵ B220 Buhârî, Vudû’, 58; M661 Müslim, Tahâret, 100.

*laştırayım diye gönderdi.*⁶ şeklinde açıklamıştır. Bu güzel hasletleri çevresindekilere de tavsiye eden Resûlullah (sav), bazı emirlerini yerine getirmesi için ashâbından birisini görevli olarak yolladığı zaman, “*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin! Kolaylaştırın, zorlaştırmayın!*” buyururdu.⁷ Hz. Peygamber, günah olmadığı müddetçe iki durumdan birini tercih ettiğinde daima en kolay olanını tercih ederdi.⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah, Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun’a hitap ederek, “*Firavun’a gidin, çünkü o iyice azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır ve korkar.*”⁹ diye emretmişti. Firavun’a bile “yumuşak söz söylemeyi” emreden bir dinin mensupları elbette bu prensiplerden hareketle bütün insanlara karşı daha bir dikkatli, özenli ve merhametli bir şekilde öğüt vermekle yükümlüdürler.

Vaaz, bir kimseye kalbini yumuşatacak, onu günahlardan uzaklaştırtıp sevaba yönlerecek, ilâhî mükâfatı ve cezayı hatırlatarak hayrı, iyiliği ve yararlı işleri yapmayı, haram ve kötülüklerden ise sakınmayı benimsetecek, Allah’a ve Hz. Peygamber’e itaate sevk edecek ve doğru yolu gösterecek güzel sözler söylemektir.¹⁰ İrşad ise insanlara doğru yolu göstermek, müminleri dinî görevlerini yerine getirmeye çağırarak demektir.¹¹ “Mevize, zıkr, zıkrâ, tezkire, nasihat, tavsiye, tebliğ, tezkîr, inzar, tahzir, emir bi’l-maruf ve nehiy ani’l-münker” kavramları, vaaz ve irşadla yakın ilişkisi olan kavramlardır. Allah ve Resûlü tarafından bildirilen doğruları ve güzellikleri anlatmak, öğütlemek, hatırlatmak ve bu bağlamda nasihatte bulunmak, uyarmak anlamlarına gelen “vaaz”, “mevize”¹² ve “rüşd” kökünden türeyerek hidayet, doğruluk, isabet, hayır, fayda anlamlarına gelen kelimeler¹³ ilâhî hitapta da yerlerini almıştır.

Yüce Allah, Kur’an’da, “vaaz etme/öğüt verme” fiillerini, zaman zaman “*O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.*”¹⁴ ve “*Allah size ne kadar güzel öğüt veriyor.*”¹⁵ şeklinde bizzat kendi zâtına isnat ederek kullanmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de, “öğüt veren” ya Rabbimizin bizzat kendisi,¹⁶ ya da onun tarafından gönderilmiş peygamberlerden herhangi birisidir.¹⁷ Bu durum, vaaz ve irşad görevinin, temelde, Allah’ın emriyle bir “peygamber mesleği” olduğunu göstermekle beraber bu işi yapmanın önem ve faziletini de ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, “*Sen öğüt ver/hatırlat! Çünkü öğüt, müminlere fayda verir.*”¹⁸ buyrulularak vaaz ve irşadın müminlere fayda vereceği de ifade edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Müslüman’ın Müslüman üzerindeki haklarını saydığı bir hadisinde nasihat istediğinde ona

⁶ M3690 Müslim, Talâk, 29.

⁷ M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6; B69 Buhârî, İlim, 11.

⁸ M6045 Müslim, Fedâil, 77; B6126 Buhârî, Edeb, 80.

⁹ Tâ-Hâ, 20/43-44.

¹⁰ RT6 İsfehânî, Müfredât, s. 527.

¹¹ RT7 İsfehânî, Müfredât, s. 196.

¹² Bakara, 2/66, 275; Âl-i İmrân, 3/138; Mâide, 5/46.

¹³ Bakara, 2/256, 186; Kehf, 18/10, 17; Hucurât, 49/7.

¹⁴ Nahl, 16/90.

¹⁵ Nisâ, 4/58.

¹⁶ Nisâ, 4/58; Nahl, 16/90.

¹⁷ A’râf, 7/93; Lokmân, 31/13; Sebe’, 34/46.

¹⁸ Zâriyât, 51/55.

nasihatte bulunmayı bu hakların içinde saymıştır.¹⁹ Aynı şekilde Resûl-i Ekrem, "...Sizden birisi, (mümin) kardeşinden öğüt istediğinde, kardeşi ona nasihat etsin!"²⁰ buyurmuştur.

Vaaz ve irşad, Müslümanların dinî görevlerini yerine getirmelerinde onlara yardımcı olma vazifesidir. Müslüman için asıl olan bu dünyada sırât-ı müstakîm üzere olabilmektir. Kur'ân-ı Kerîm, insanın iyiyi kötüden ayırt etme yeteneğine²¹ vurgu yapmakla birlikte bunun, yetersiz kalması veya yanlış kullanılması sebebiyle yanıltıcı ve saptırıcı faktörlerin etkisiyle insanın yanlışlar içerisine düşebileceğini ifade etmektedir: "Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan seni Allah yolundan saptırırlar."²² buyurmaktadır. Yine, "Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez."²³ âyeti, sosyolojik bir gerçeğe işaret etmektedir. Önleyici tedbirler alınmadığı takdirde toplumda meydana gelecek bozulmalar Kur'an'da zulüm olarak nitelendirilmiş ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan fitnenin sadece kötülere değil toplumun bütün fertlerine yönelik olacağı ifade edilmiştir.²⁴

İslâm, insanın selim fıtratının özelliklerini hatırlatmakta, aklına vahiy ile ışık tutmakta ve sosyal tecrübesinin sağlıklı yürümesine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple vaaz ve irşad faaliyetleri Müslümanlar arasındaki manevî yardımlaşma ve dayanışmanın en başında yer alır. Gerçekte vaaz ve irşad görevi, Müslümanların kendilerine, diğer din mensuplarına ve bütün insanlara karşı sorumluluk yüklemektedir.²⁵ Hz. Peygamber, bu sorumluluğu bir hadisinde beliğ bir üslûpla, yaşadığımız dünyayı bir gemiye, bütün insanları da bu gemide yol alan yolculara benzeterek anlatır. Yolcular kendi içlerinde iki kısma ayrılırlar. Bir kısmı Allah'ın hududunu gözeten ilim, irfan, akıl ve erdem sahibi insanlar; diğer kısmı ise bu hududu çiğneyen, hevâ ve arzularına esir düşmüş kimselerdir. Gemi hareket etmeden önce bu iki grup insan, kura ile yerlerini belirlemiş, birinciler üst kısma yerleşirken ikinciler alt kısımda yerlerini almışlardır. Gemi tam denizin ortasına vardığında aşağıdakiler güya yukarıdakileri gidip rahatsız etmemek gibi masumane görünen bir gerekçeyle su ihtiyaçlarını gidermek için geminin dibini delmeye başlarlar. Yukarıdakiler bu duruma sözle müdahale ederek böyle yapmamalarını isterler. Zira bu duruma mani olmadıkları takdirde aşağıdakiler batacakları gibi yukarıdakiler de helâk olacaktır. Ancak hikmetli bir yolla onlara engel oldukları zaman, sadece kendileri değil aşağıdakiler de batmaktan kurtulacaklardır.²⁶

¹⁹ M5651 Müslim, Selâm, 5; EM925 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 319.

²⁰ HM15534 İbn Hanbel, III, 418; Buhârî, *Büyü'*, 68 –bâb başlığı–.

²¹ Şems, 91/8.

²² En'âm, 6/116.

²³ Ra'd, 13/11.

²⁴ Enfâl, 8/25.

²⁵ Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/104, 110.

²⁶ B2493 Buhârî, Şirket, 6; T2173 Tirmizî, Fiten, 12.

Yine Hz. Peygamber, bu konuda, “Bir kötülük gören kişi eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Bunu da yapamazsa kalbi ile o kötülüğe tavır koysun (ondan nefret etsin) ki bu da iman eden kişinin asgarî yapması gereken şeydir.”²⁷ buyurarak kötülüğün bir şekilde değiştirilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, “Canım elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki ya iyiliği emredip kötülükten sakındırarsınız ya da (böyle yapmazsanız) Allah size bir ceza gönderir de O’na dua edersiniz ama O, duanızı kabul etmez.” buyurmuştur.²⁸ Şüphesiz bu rivayetler, irşad görevinin ihmal edilemeyecek kadar önemli bir faaliyet olduğunu, aksi takdirde duaların reddinden, toplumun bütününe cezalandırılmasına kadar varan yaptırımları beraberinde getirebileceğini haber vermektedir.

Hz. Peygamber’in bütün hayatı peygamberlik görevinin gereği olarak insanları Allah’a çağırarak ve irşadla geçmiştir. Resûl-i Ekrem, kısa zamanda bütün çağlara örneklik edecek altın bir nesil yetiştirmiştir. Onun başarısının altında yatan en büyük sebep, hiç şüphesiz insanlara inanmadığı ve yaşamadığı hiçbir şeyi söylememiş olmasıydı. Allah Resûlü vaaz ve nasihat ettiği her şeye önce kendisi iman etti ve söylediklerini yaşadı. Çünkü vaaz ve irşad görevini yürüten kişinin, tavsiye ettiğini bizzat uygulaması şarttı. Bu durum, görevi bizzat vaaz ve irşad olanlar için geçerli olduğu kadar çevresine İslâm’ın güzelliklerini anlatan her Müslüman için de geçerliydi. Elbette Yüce Rabbimizin, “Kendinizi unutup da başkalarına mı iyiliği emrediyorsunuz?”,²⁹ “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?”³⁰ uyarıları boşuna değildi.

Uyguladığını tavsiye etme, önemli bir ahlâk ilkesi, şahsiyet ve inandırıcılık meselesidir. Hz. Peygamber’in sahâbilerinden Ebu’d-Derdâ, “Bilmeyene bir kere yazıklar olsun, bilip de bilgisine göre amel etmeyene yedi kere yazıklar olsun!”³¹ uyarısını yapmıştır. Hasan-ı Basrî’nin talebelerinden Mâlik b. Dînâr da, “Âlim, bildiği ile amel etmediği zaman, onun vaaz ve nasihati, yağmur damlalarının yalçın kayadan kayması gibi gönüllerden silinir gider.”³² demiştir. Her iki söz de bildiği ile amel etmeyen kişilerin vaaz ve irşad görevinde başarılı olmalarının mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Hiç şüphesiz söylediklerini yaşamayan kişilerin sözleri başkalarının kalplerinde ve düşünce dünyalarında akis bulamaz. Bu meyanda Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü bir adam getirilip cehennem atılır ve bağırsakları dışarı fırlar. O kişi, eşeğin değirmen taşı ile döndüğü

²⁷ D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242.

²⁸ T2169 Tirmizî, Fiten, 9.

²⁹ Bakara, 2/44.

³⁰ Saff, 61/2.

³¹ KU44243 Müttakî el-Hindî, Kenzû’l-ummâl, XVI, 221.

³² G11/63 Gazâlî, İhyâ, I, 63.

gibi bağırsaklarıyla birlikte dönmeye başlar. Derken etrafına cehennemlikler toplanır ve ‘Ey falan, ne bu hâl? Sen iyiliği emredip, kötülükten alıkoymaz mıydın?’ derler. O da ‘Evet, ben iyiliği emrederdim, ama onu kendim yapmazdım. Kötülükten alıkoyardım, ama onu kendim yapardım.’ diye karşılık verir.”³³

Hız. Peygamber’in insanları irşad ederken uyguladığı yöntemler de son derece dikkat çekicidir. Yüce Allah, Hız. Peygamber’e hitaben, “Rabbînin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücadele et!”³⁴ buyurmuştur. Bu âyette ifade edilen yöntem, hikmet, güzel öğüt, iyi niyet ve samimiyetle yapılan tartışmadır. Kısacası muhatapın aklı ve kültürel yapısı ile yeteneklerini göz önünde bulundurmak ve bu vazifeyi en güzel tarzda yerine getirmek Allah Resûlünün irşad yöntemi idi. O bir hadisinde, “Din samimiyettir.” buyurmuş, “Kime karşı?” diye sorulduğunda da cevaben, “Allah’a, Kitabına, Resûlüne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara.” buyurmuştur.³⁵ Ayrıca Kur’an’da insanları Allah’a çağırma ile ilgili olarak yumuşak söz anlamında “kavl-i leyyin”³⁶ doğru ve faydalı söz anlamında “kavl-i ma’rûf”,³⁷ iyi, güzel, doğru ve hak söz anlamında “kavl-i hasen”,³⁸ doğru ve sağlam söz anlamında “kavl-i sedîd”³⁹ kavramları kullanılmıştır. Tüm bu kavramların işaret ettiği metot, Lokman’ın oğluna öğüdü tarzında samimi bir sohbet ve sıcak bir öğüttür.⁴⁰

Resûl-i Ekrem, insanları irşad ederken muhataplarını tanımaya özen gösterir, onların duygularını, isteklerini ve birey olarak özelliklerini dikkate alırdı. Kendilerine yakın ilgi göstererek onları en güzel şekilde irşad ederdi. Bir keresinde Hız. Peygamber’in huzuruna genç bir delikanlı gelir ve kendisine, zina etmesi için izin verilmesini ister. Orada bulunanlar, hayretler içinde genci ayıplamaya, terslemeye hatta bağırışmaya başlarlar. Hız. Peygamber ise, “Yaklaş!” buyurur. Sonra onu dizinin dibine oturtup sorar: “Annenle zina yapılmasını ister misin?” Genç, “Yoluna kurban olayım. Hayır, istemem yâ Resûlallah.” der. Hız. Peygamber, “Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını istemezler.” buyurur ve tekrar sorar: “Peki, kızın için bunu ister misin?” Genç, “Yoluna kurban olayım. Hayır, istemem yâ Resûlallah.” der. Hız. Peygamber, “Diğer insanlar da kızları için bunu istemezler.” buyurur ve aynı şekilde teker teker kız kardeşi, halası ve teyzesi için de sorusunu tekrarlar. Aldığı cevaplar üzerine insanların da bu mahremeleri hakkında zinaya razı olamayacaklarını belirttikten sonra mübarek ellerini gencin göğsüne koyarak, “Yâ Rabbi! Bunun günahını bağışla! Kalbini temizle ve fercini muhafaza et!” diye dua eder. Genç, tam mânâsıyla

³³ M7483 Müslim, Zühd, 51; HM22143 İbn Hanbel, V, 207.

³⁴ Nahl, 16/125.

³⁵ M196 Müslim, İmân, 95; T1926 Tirmizî, Birr, 17; D4944 Ebû Dâvûd, Edeb, 59; N4202 Nesâî, Biat, 31.

³⁶ Tâ-Hâ, 20/44.

³⁷ Nisâ, 4/5, 8.

³⁸ Bakara, 2/83.

³⁹ Ahzâb, 33/70.

⁴⁰ Lokmân, 31/13, 14-19; B3429 Buhârî, Enbiyâ, 41.

ikna olur, Hz. Peygamber'in duasının bereketiyle bir daha böyle bir kötülüğe yönelmez.⁴¹ Bu rivayette Hz. Peygamber, genci irşad ederken ikna yöntemini kullanmış, onu yanına oturtmuş ve ona dokunmuştur. Hz. Peygamber'in insanları irşad ederken beden dilini etkili bir biçimde kullandığı da bu örnekte görülmektedir.

Allah Resûlü, insanlarla olan ilişkilerinde kusur aramadığı gibi onların kusurlarını yüzlerine de vurmazdı. Herhangi bir kişinin hoş olmayan bir hâline veya sözüne şahit olduğunda, "*Filâna ne oluyor ki şöyle diyor veya şöyle yapıyor.*" demez, "*Bazılarına ne oluyor ki şöyle diyor veya yapıyorlar.*" derdi.⁴² Onun bu tutumu, vaaz ve irşad görevini yerine getiren kişilerin, topluma hitap ederken şahısların hatalarını düzeltmede izleyecekleri yol ve üslûba ilişkin ölçüler sunmaktadır.

İslâm adına vaaz ve irşadda bulunan kişiler neyi, nerede, ne zaman ve hangi üslûpla söyleyecekleri hususunda dikkatli davranmak; neyi öne çıkaracaklarını, fitneye sebep olmadan hakkı tebliğ edebilmek için nelere öncelik vereceklerini bilmek zorundadırlar. Bir defasında Sevgili Peygamberimiz, "*Allah'tan başka ilâh olmadığına, kendisinin de O'nun elçisi olduğuna kalben inanan kimseye Allah'ın ateşi haram kıldığını*" söylediğinde, "Bu durumu insanlara müjdeleyeyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye soran Muâz b. Cebel'e, "*O zaman buna güvenip gevşeyiverirler.*" buyurdu.⁴³ Hz. Peygamber irşadda her zaman muhataplarının ihtiyaç ve faydalarını göz önüne alır ve "*İnsanlara konumlarına göre davranın!*" şeklinde tavsiyede bulunurdu.⁴⁴

Hz. Peygamber, irşadda en mühim olandan başlayarak tadrîcî bir sıralamayla insanlara sorumluluklarını bildirirdi. Bir defasında Abdülkays heyeti Hz. Peygamber'e, "Biz Rebîa kabilesinin şu boyu olarak seninle ancak haram aylarda görüşebiliyoruz. Bize bir şey emret ki senden öğrenip bizden sonrakileri de ona davet edelim." deyince Resûlullah onlara, "*Dört şeyi size emrederim: Öncelikle Allah'a imanı.*" dedi. Sonra Allah'a imanı şöyle açıkladı: "*Allah'tan başka ilâh olmadığına benim de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuma şehâdet etmek. Sonra namaz kılmak, zekât vermek ve ganimet olarak ele geçirdiğiniz şeylerden beşte birini vermek.*"⁴⁵

Bir keresinde de saçı başı dağınık bir bedevî Resûlullah'a geldi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın bana farz kıldığı namazların neler olduğunu söyle!" dedi. Resûl-i Ekrem, "*Beş vakit namaz ama nafîle de kılabilirsin.*" buyurdu. Bedevî, "Allah'ın bana farz kıldığı orucun ne olduğunu söyle!" deyince Hz. Peygamber, "*Ramazan ayında tutulan oruç ama nafîle oruç da*

⁴¹ HM22564 İbn Hanbel, V, 257.

⁴² D4788 Ebû Dâvûd, Edeb, 5.

⁴³ B128 Buhârî, İlim, 49.

⁴⁴ D4842 Ebû Dâvûd, Edeb, 20.

⁴⁵ T2611 Tirmizî, İmân, 5.

tutabilirsin.” buyurdu. Bedevî, “Allah’ın farz kıldığı zekâtın ne olduğunu söyle!” dedi. Allah Resûlü, ona (zekâtı da içine alan) İslâm’ın temel ilkelelerinden bahsetti. O zaman bedevî, “Sana ikram eden Allah’a yemin ederim ki nafile hiçbir ibadet yapmayacağım fakat Allah’ın bana farz kıldığı ibadetlerden hiçbir şeyi de eksik yapmayacağım.” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü, “Sözüne sadık kalırsa kurtuluşa ermiştir.” buyurdu.⁴⁶

Muhatap kitleyi, cennete götürecekt davranışlara özendirme (terğîb), cehenneme götürecekt tutum ve davranışlardan uzak tutma (terhîb), vaaz ve irşad görevini yürütenlerin uygulama yöntemlerinden biri olmalıdır. Zira gönlüne cennet arzusu ve cehennem endişesi yerleşmiş kişilerin bu dünyada düzgün ve disiplinli bir hayat yaşamaları daha da kolaylaşır. Bu bakımdan, “inzâr” (uyarma) ve “tebşîr” (müjdeleme) dengesini kurup yerli yerince kullanmak esastır. Kur’ân-ı Kerîm, bu dengeyi hep gözetmiş; iman edip salih amel işleyenlere mükâfat vaad ederken inkâr edip isyan edenlere ceza olduğunu bildirmiştir.⁴⁷ Ayrıca Kur’an’da bütün peygamberlerin,⁴⁸ özellikle son peygamber Hz. Muhammed’in⁴⁹ ve son ilâhî kitap Kur’an’ın bütün insanlara uyarıcı ve müjdecî olarak gönderildiği⁵⁰ belirtilmiştir.

Vaiz ya da mürşit açısından doğru olan tutum, insanlara şefkat, merhamet, hoşgörü ve sabırla muamele etmektir. Sevgili Peygamberimizin, risâlet görevi boyunca irşad uğrunda karşılaştığı meşakkat, sıkıntı ve zorluklara sabırla göğüs gerdiği unutulmamalıdır. Nitekim Kur’an’da, hayatta karşılaşılabilecek güçlüklerle karşı sabır ve namaz aracılığıyla Allah’tan yardım istenmesi tavsiye edilmiştir.⁵¹ Allah Resûlü de İslâm uğruna insanların eziyetlerine katlanmıştır. Enes b. Mâlik bu hususta bir örneği şöyle anlatır: “Ben Resûlullah ile birlikte yürüyordum. Resûlullah’ın üzerinde Negrân dokumalarından kalın kenarlı bir bürde (kaftan) bulunuyordu. Bir bedevî bize yetişti ve Resûlullah’ın ridâsından sert bir şekilde çekti. Bu hareket sebebiyle ridânın kalın kenarının Resûlullah’ın boynunda iz yapmış olduğunu gördüm. Sonra bedevî, Resûlullah’tan kendisine bir şeyler vermesini istedi. Bunun üzerine Resûlullah, bedevîye baktı, tebessüm etti, sonra da ona bir miktar yardımda bulunulmasını emretti.”⁵²

Hız. Peygamber ve mübarek arkadaşları, vaaz ve irşadda dinleyicilere bıkkınlık vermemeye özen gösterir, onların dinlemeye arzulu oldukları vakitleri gözetirlerdi. Söz gelimi Abdullah b. Mes’ûd, her perşembe insanlara vaaz ederdi. Bir şahıs, “Ey Ebû Abdurrahman! Senin bize her gün vaaz etmeni çok isterim.” deyince İbn Mes’ûd, ona şöyle cevap vermişti: “Beni

⁴⁶ N2092 Nesâî, Sıyâm, 1.

⁴⁷ Nisâ, 4/56-57; Tevbe, 9/67, 68, 71, 72; Hadîd, 57/19.

⁴⁸ Nisâ, 4/165; En’âm, 6/48.

⁴⁹ Ahzâb, 33/45; Sebe’, 34/28; Fetih, 48/8.

⁵⁰ Kehf, 18/2-4; Ahkâf, 46/12.

⁵¹ Bakara, 2/45, 153;

Lokmân, 31/17.

⁵² B5809 Buhârî, Libâs, 18.

bundan alıkoyan şey, sizi bıktırmak istemeyişimdir. Peygamber'in (sav), bize bıkkınlık vereceği endişesiyle, bizim durumumuza uygun günleri kolladığı gibi ben de vaaz vermede size uygun günleri kolluyorum.”⁵³ Diğer taraftan Hz. Peygamber, hem herkesin katılımını sağlamak hem de insanlara bıkkınlık vermemek gayesiyle vaazı belirli zamanlarda yapardı.⁵⁴ Cuma günü vaaz ettiğinde vaazı uzatmazdı.⁵⁵ Hutbenin de kısa tutulmasını isterdi.⁵⁶

Hız. Peygamber döneminde, işin tabiatı ve İslâm'ın getirdiği ölçüler gereği, herkes bildiğini başkalarına anlatmakla mükellefti. Ancak bugün anladığımız şekliyle vaaz verme işini, Hız. Ömer'den aldığı izinle cuma günleri ilk icra eden kişinin Temîm ed-Dârî olduğu bildirilmektedir.⁵⁷ Temîm ed-Dârî, Hız. Osman döneminde de vaaz etmeye devam etmiştir.⁵⁸ Abdullah b. Mes'ûd da perşembe günleri vaaz ederdi.⁵⁹ Birçok sahâbînin, çeşitli vesilelerle vaaz ettikleri bilinmektedir.⁶⁰

Hız. Ömer, vaaz için izin verdiği Temîm ed-Dârî'yi yakından denetlemiştir.⁶¹ Bir kıssacıya rastladığı zaman nâsih mensûhu yani kaldırılan hükümler ile bunların yerine gelen yeni hükümleri bilip bilmediğini soran ve “Bilmiyorum.” cevabı alan Hız. Ali, “Hem kendin helâk oldun hem de başkalarını helâke sürükledin!” diyerek bilgisiz kimselerin vaaz vermesini eleştirmiştir.⁶² Muâviye, hac esnasında Mekkelilere vaaz eden bir kişinin bu iş için görevlendirilip görevlendirilmediğini tespit etmeye çalışmıştır.⁶³ Bu tarihî gerçekler, vaaz edecek kişinin dinî bilgiler açısından yeterliliğinin sorgulanması gerektiğini göstermektedir. Allah Resûlü'nün, “*İnsanlara hitap edenler genellikle yöneticiler, onların görevlendirdikleri görevliler ve insanlara büyüklük taslamak için ortaya çıkmış birtakım kimselerdir.*”⁶⁴ şeklindeki sözü de bu konuda ne kadar hassas ve sorumlu davranılması gerektiğini salık vermektedir.

“Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle!”⁶⁵ âyetinin gereği Hız. Peygamber, insanlara vaaz ve nasihat ederdi. O, konuşmasına başlarken Allah'a hamd ve senâda bulunurdu.⁶⁶ İnsanların kalplerini titretip gözlerini yaşartacak şekilde etkili konuştuğu olurdu.⁶⁷ Bazen namazların ardından vaaz ederdi.⁶⁸ Bazen sesinin ulaşmadığını düşünerek kadınların bulunduğu yere kadar gider ve onlara orada vaaz ve nasihat ederdi.⁶⁹ Yine Hız. Peygamber, vaaz ve nasihatte bulunmak için haftada bir gününü kadınlara ayırırdı.⁷⁰

Rahmet Peygamberi, gayet açık, tane tane, kelimeleri izah ederek ve yavaş yavaş konuşurdu; hatta yanında olan kimse konuştuklarını ezber-

⁵³ B70 Buhârî, İlim, 12; M7129 Müslim, Sıfâtü'l-münâfıkîn, 83.
⁵⁴ B6411 Buhârî, Deavât, 69.
⁵⁵ D1107 Ebû Dâvûd, Salât, 223, 225.
⁵⁶ D1106 Ebû Dâvûd, Salât, 223, 225.
⁵⁷ HM15806 İbn Hanbel, III, 448; MA5400 Abdürrezzâk, Musannef, III, 219.
⁵⁸ MA5400 Abdürrezzâk, Musannef, III, 219.
⁵⁹ B70 Buhârî, İlim, 12.
⁶⁰ D4611 Ebû Dâvûd, Sünnet, 6; D4049 Ebû Dâvûd, Libâs, 8.
⁶¹ MA5400 Abdürrezzâk, Musannef, III, 219.
⁶² MA5407 Abdürrezzâk, Musannef, III, 220.
⁶³ RVS84 İbn Ebû Âsım, Müzekkir, s. 84.
⁶⁴ D3665 Ebû Dâvûd, İlim, 13.
⁶⁵ Nisâ, 4/63.
⁶⁶ T3087 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9; M6225 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 36.
⁶⁷ İM42 İbn Mâce, Sünnet, 6.
⁶⁸ İM44 İbn Mâce, Sünnet, 6.
⁶⁹ İM1273 İbn Mâce, İkâmet, 155; N1587 Nesâî, İdeyn, 28; B1462 Buhârî, Zekât, 44.
⁷⁰ B101 Buhârî, İlim, 35; HM11316 İbn Hanbel, III, 34.

leyebilirdi.⁷¹ Konuşmasını her dinleyen rahatlıkla anlardı.⁷² Çünkü Hz. Peygamber, “*cevâmiu'l-kelim*”di.⁷³ Yani az sözle çok şey ifade etme kabiliyetine sahipti. Konuşurken, muhatabın anlayabileceği dili kullanır, onun dünyasından misaller verir, benzetmeler yapardı.

Söylenenlerin dinleyenler tarafından anlaşılması, vaaz ve irşadın ilk ve en temel şartıdır. Hz. Ali'nin bu bağlamda dile getirdiği, “İnsanlara kavrayabilecekleri şeyleri anlatın. Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?”⁷⁴ uyarısı, dikkate değerdir. Hz. Musa'nın peygamberlik görevini üstlendiği gün yaptığı, “*Rabbim! Gönlüme ferahlık ver! İşimi benim için kolaylaştır! Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlansınlar!*”⁷⁵ duasının Müslümanlara da örnek gösterilmesi ve bu duanın vaaza başlama duası olarak vaizler tarafından okunması oldukça manidardır. Bu konuda Allah Resûlü'nün tercih ettiği tutum, öncelikle insanların zihin kalıplarını değiştirmeye, bu sayede davranışlarını değiştirmelerini sağlamaya yöneliktir. Bu husus, onun, “*Ben ancak öğretmen olarak gönderildim.*”⁷⁶ diye tanımladığı görevi ile de yakından ilgilidir. Hz. Peygamber, bu misyonunu her yerde sürdürmüştür. Bir keresinde sahâbeden Ebû Rifâe, Hz. Peygamber hutbe irad ederken yanına yaklaşır ve kendisini kastederek, “Garip, yabancı bir adam geldi. Dinini bilmiyor, dini hakkında bilgi almak istiyor.” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber, hutbesini yarıda keserek onun yanına gelir. Kendisine bir oturak getirilir. Ardından Allah'ın kendisine öğrettiğinden Ebû Rifâe'ye öğretmeye başlar. Sözü bitince tekrar hutbeye çıkar ve kaldığı yerden devam eder.⁷⁷

Allah Resûlü, içinde yaşadığı toplumda yaygın olan yanlış kanaatleri temelden sarsmayı, zihin ve düşünce kalıplarını yeniden kurmayı amaçlamıştır. Ayrıca, vaaz ve irşad çalışmalarında, yerinde ve muhatabı etkileyecek tarzda söylenmiş sözün ne denli güçlü bir tesiri olacağına dikkat çekmiştir.⁷⁸ Bu bakımdan Hz. Peygamber, söylediği söz iyice anlaşılın diye konuştuğu zaman bazen üç defa tekrar ederdi.⁷⁹ Konuya dikkat çekmek, sözlerinin kolaylıkla ezberlenmesini sağlamak ve mânânın önemini vurgulamak üzere Hz. Peygamber, iman edenin cehenneme girmeyeceğini beyan edeceği zaman terkisinde bulunan Muâz b. Cebel'e üç defa seslenmiş, sonra sözlerini söylemiştir.⁸⁰

Peygamberimiz bazen de insanların titizlikle üzerinde durması gereken, önemli bir konudan bahsettiği zaman sayısı tespit edilemeyecek kadar çok tekrarda bulunurdu. Büyük günahları sayarken “yalancı şahitlik”

⁷¹ T3639 Tirmizî, Menâkıb, 9.

⁷² D4839 Ebû Dâvûd, Edeb, 18.

⁷³ M1168 Müslim, Mesâcid, 6.

⁷⁴ B127 Buhârî, İlim, 49.

⁷⁵ Ta-Hâ, 20/25-28.

⁷⁶ İM229 İbn Mâce, Sünnet, 17; DM357 Dârimî, Mukaddime, 32.

⁷⁷ M2025 Müslim, Cum'a, 60; HM24278 İbn Hanbel, V, 455.

⁷⁸ B5767 Buhârî, Tıb, 51; M2009 Müslim, Cum'a, 47.

⁷⁹ B95 Buhârî, İlim, 30.

⁸⁰ B128 Buhârî, İlim, 49.

konusuna gelince yaslandığı yerden doğruluvermiş, “*Aman ha, yalan yere şahitlik, aman ha yalan yere şahitlik.*” diye o derece tekrarlamıştır ki ashâb-ı kirâm, Resûlullah keşke sussa!” diye düşünmüşlerdi.⁸¹ Bir çarpışmada silahı kaldırdığı anda “*Lâ ilâhe illâllâh*” diyen düşmanını öldüren Üsâme b. Zeyd, yaptığı bu işten dolayı kalbine bir şüphe düşünce durumu Hz. Peygamber’e arz etmiş, Hz. Peygamber hayretler içinde, “*O, ‘lâ ilâhe illâllâh’ dedi, sen de onu öldürdün öyle mi!*” diye çıkmıştı. Üsâme mazeret beyan ederek, “*Fakat yâ Resûlallah, bunu silah korkusundan söyledi.*” deyince Allah Resûlü, “*Bari kalbini yarsaydın da bu sözü doğru söyleyip söylemediğini öğrenseydin!*” buyurmuştu. Üsâme içindeki pişmanlığı ve mahcubiyeti söyle dile getirmişti: “*Resûlullah bu sözü bana o kadar çok tekrarlardı ki, ‘Keşke o gün yeni Müslüman olmuş olsaydım.’ deme noktasına geldim.*”⁸²

Hz. Peygamber, vaazlarında bazen hiddetlenirdi.⁸³ Zaman zaman duruma göre sert uyarılarda bulunurdu. Bir keresinde cemaate namaz kıldırıldığında uzun sûreleri okuduğu için Muâz b. Cebel’e, “*Sen fitneci misin?*” diye kızmıştı.⁸⁴ Bazen ashâbını irşad amacıyla hatalarından dolayı onlara oldukça keskin tavırlar koyduğu olurdu. Örneğin, Tebük Gazvesi’ne mazereti olmaksızın katılmayan üç kişiyle diğer sahâbilerin görüşmesini yasaklamıştı.⁸⁵

Vaazı kıssalar ile zenginleştirmek de bir Peygamber uygulamasıdır. Elbette vaazlarda kıssalardan yararlanırken sağlam rivayetlerden istifade edilmeli, sırf ilgi çekmek adına asılsız, uydurma hikâyelerle irşad yapılmamalıdır. Zira Hz. Peygamber, vaaz ve irşadlarında dinleyene ümit bahşeden kıssalara yer verir, muhatabının kıssada belirtilen duygulardan örnek alarak azimle, ümitsizliğe düşmeden İslâm’a sarılmasını amaçlardı.⁸⁶ Gerçekten ümit, insan hissiyatında aşkı, azim ve iradeyi kamçılaman bir özelliktir.

Hz. Peygamber, mescidi vaaz ve irşad çalışmalarında merkez edinmiştir. Mescit, bir ilim meclisi, eğitim ve öğretim müessesesidir. Kurulduğu andan itibaren orada ders halkaları teşekkül etmiş ve mescit her türlü ilmin öğrenildiği bir kurum hâlini almıştır.⁸⁷ Bununla birlikte Hz. Peygamber’in vaaz ve irşadı çarşıda, yolculukta, binek üzerinde kısacası her yerde, gerektiği her durumda sürmüştür. Örneğin, “*Aldatan bizden değildir.*” hadisini çarşıda ticaret yapan esnafa bir uyarı olarak dile getirmişti.⁸⁸

Sonuç olarak vaaz ve irşad vazifesi, “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!*”⁸⁹ âyeti gereği yeri-

⁸¹ B5976 Buhârî, Edeb, 6; T1901 Tirmizî, Birr, 4; HM20656 İbn Hanbel, V, 37.

⁸² M277 Müslim, İmân, 158.

⁸³ İM984 İbn Mâce, İkâmet, 48; DM1289 Dârimî, Salât, 46.

⁸⁴ HM14239 İbn Hanbel, III, 300.

⁸⁵ B4418 Buhârî, Meğâzî, 80.

⁸⁶ M7008 Müslim, Tevbe, 46; B3470 Buhârî, Enbiyâ, 54.

⁸⁷ B472 Buhârî, Salât, 84.

⁸⁸ İM2224 İbn Mâce, Ticâret, 36.

⁸⁹ Tahrîm, 66/6.

ne getirilmesi gereken bir görevdir. Bu görev, sadece Hz. Peygamber'le de sınırlı değildir. Onun şahsında bütün Müslümanlar vaaz ve irşadla sorumludurlar. Nitekim Kur'an'da yer alan, "Sizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşu erenlerdir."⁹⁰ "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a iman edersiniz..."⁹¹ âyetleri, bunun en açık göstergesidir.

İslâm'ın, en güzel şekilde ve aslına uygun olarak öğrenilmesi ve yukarıda belirtilen ölçü ve ilkelere uyularak anlatılması ve tebliğ edilmesi, tüm Müslümanlar üzerinde bir borçtur. Aksi takdirde vaaz ve irşad görevinin ortada kalması veya ihmali, bütün Müslümanları sorumlu hâle getirir. Bu sorumluluğun bilinciyle Hz. Peygamber'in vefatının ardından günümüze kadar İslâm'a davet ve irşad faaliyeti Müslümanlar tarafından samimiyetle sürdürülmüştür. Allah Resûlünün bir hadisinde de ifade ettiği gibi, bu faaliyeti kıyamete kadar sürdürecektir, hak uğrunda mücadele edecek bir grup daima var olmaya devam edecektir.⁹² Bir Müslüman için, "İslâm'ı öğrenme ve onu en güzel yöntemlerle anlatma" görevinden daha ulvî ve şu Peygamber müjdesinden daha değerli ne olabilir: "Benden bir söz işitip onu öğrenen ve başkalarına da aktaran kişinin Allah yüzünü ak etsin. Nice bilgili kimseler vardır ki o bilgisini kendisinden daha bilgili birisine nakleder."⁹³

⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/104.

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/110.

⁹² M4954 Müslim, İmâre, 173; T2229 Tirmizî, Fiten, 51.

⁹³ T2658 Tirmizî, İlim, 7; İM230 İbn Mâce, Sünnet, 18.